

VÝKUP PRVORODENÝCH V STAROVEKOM IZRAELI

MGR. JÁN VYHNÁNEK
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Abstrakt

Práca analyzuje vykupovanie prvorodených v starovekom Izraeli. V úvodnej časti je načrtnutá vzájomná relácia postavenia synov a dcér v staroizraelskej rodine s osobitným akcentom na právny a spoločenský status prvorodeného syna. Nasleduje rozbor a anatomizácia samotného inštitútu vykupovania s prihliadnutím na účel a modus jeho realizácie. Záver je donorom stručnej rekapitulácie hlavných myšlienok a zoznamu použitých skratiek.

VYHNÁNEK, Ján. Vykupovanie prvorodených v starovekom Izraeli. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 5, s. 85-102.

Úvod

Právny poriadok starovekého Izraela disponoval reglementáciou viacerých právnych inštitútov, ktorými sa diferencoval od okolitých národov. Jedným z nich bol aj výkup prvorodených synov, ktorého analýza je predmetom príspevku. Pre bližšie pochopenie významu potomkov mužského pohlavia (osobitne prvorodených) pre izraelskú societu je adekvátne najskôr aspoň kontúrovo naskicovať ich právny status na báze komparácie postavenia detí v staroizraelskej rodine.

Právne postavenie synov a dcér

V patriarchálnej staroizraelskej spoločnosti neexistovala ani formálna normatívna rovnoprávnosť medzi súrodencami rozdielneho pohlavia. Naopak, práve písané právo často zakotvovalo až drakonickú nerovnosť v právnom postavení synov a dcér. Dcéra sa v právnych vzťahoch často vyskytovala iba v pozícii objektu, pasívneho príjemcu povinností (a, prirodzene, aj práv, i keď tie boli v komparácii s povinnosťami minoritné).

Dcéra bola považovaná za majetok svojho otca, jej právny status neprekročil horizont obmedzenej spôsobilosti na právne úkony. Otec ju bol oprávnený predat' do otroctva¹ (Ex 21:7²: „A keby niekto predal svoju dcéru za

¹ TUREČEK, J. a kol. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha : Orbis, 1963, s. 125.

služku, nevyjde, jako vychádzajú sluhovia³.“). Znásilnenie panny nebolo klasifikované ako sexuálny trestný čin, kde chráneným objektom bola dôstojnosť, sloboda či telesná integrita človeka, ale ako majetkový trestný čin, ktorého sankcia (peňažný trest 50 šeklov striebra⁴) vyjadrovala náhradu za poškodenie majetku otca.

Otec dokonca mohol obetovať aj česť dcér (Gn 19:8, Sd 19:24), aby preukázal svoju pohostinnosť. Znehodnotením kúpnej ceny dcéry⁵ poškodil len seba, skazený alebo aj zmarený život dievčaťa sa na zreteľ nebral⁶. Otec však nebol kompetentný rozhodnúť sám o živote svojej dcéry a detí vôbec⁷. Rozsudok smrti v prípade konflagrácie medzi otcom (rodičmi) a deťmi bol povolaný vyniesť len orgán verejnej moci (súdny orgán), ktorého ingerencia

² Biblické odkazy v článku sú primárne citované podľa prekladu profesora Jozefa Roháčka. Porov. napr. *Svätá Biblia*. Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 1998. Zoznam skratiek je uvedený v závere textu.

³ Toto ustanovenie bolo limitované povinnosťou kupca správať sa k žene ohľaduplne a zákazom predat' ju do cudziny (porov. Ex 21:8). V Biblii sa však zachovala aj zmienka o predaji synov do otroctva: „... a hľa, my depeceme svojich synov a svoje dcéry predávajúc ich za otrokov, a už aj sú niektoré z našich dcér zdeptané za otrokyne, a nemôžeme si pomôcť, a naše polia a naše vinice majú iní.“ (Neh 5:5) Bola to zjavne neštandardná situácia, determinovaná neutešenou ekonomickou situáciou spoločnosti.

⁴ Dt 22:28-29: „Keby našiel niektorý muž dievku, pannu, ktorá by nebola zasnúbená, a pochytil by ju a ležal by s ňou, a boli by nájdení, vtedy dá muž, ktorý ležal s ňou, otcovi dievky päťdesiat šeklov striebra, a bude mu ženou...“ Keďže jeden šekel striebra vážil 11 – 16 gramov, panna sa v starovekom Izraeli oceňovala na cca 750 gramov striebra.

⁵ Potenciálny ženich bol povinný otcovi zaplatiť kúpnu cenu nevesty (obvenenie – móhar), pričom jej výška závisela od stupňa opotrebovania (poškvrnenia) predmetu kúpy – ženy. Základná kúpna cena bola ustálená pravdepodobne vo výške 50 šeklov striebra, čo sa dá legitímne vyabstrahovať z ustanovenia o náhrade za zvedenie panny.

⁶ BIČ, M. *Radostná zvesť Starého zákona*. Praha : Kalich, 1983, s. 88.

⁷ Výnimkou by mohla byť predzákonná doba (obdobie patriarchov), keď napr. Júda vyniesol rozsudok nad svojou nevestou Támar: „A stalo sa tak asi o tri mesiace, že bolo oznámené Júdovi, že vraj Támar, tvoja nevesta, dopustila sa smilstva, a hľa, aj je tehotná od svojho smilstva. A Júda povedal: Vyveďte ju, aby bola upálená.“ (Gn 38:24) Taktiež je zaznamenaný príbeh Abraháma (Gn 22:1-19), ktorý sa na Boží príkaz vybral obetovať svojho syna Izáka, pričom z kontextu vyplýva, že podobná prax nebola v tých časoch ojedinelá. Staroizraelská spoločnosť však vtedy ešte neexistovala, nebola organizovaná ani na štátnej, ani na kmeňovej báze (v dobe Abraháma nebol ešte známy ani názov Izrael, ktorý dostal od Boha až jeho vnuk Jakob – Gn 32:28), preto je tieto jednotlivé prípady potrebné vnímať segregované od staroizraelského práva, azda ako protoizraelské právo, výrazne ovplyvnené právnou obyczajou okolitých národov.

bola v danom prípade nevyhnutnou podmienkou legitimacy verdiktu. Najčastejšie išlo o radu starších, ktorí v tom-ktorom meste tvorili významní predstavitelia svojich rodov, v kráľovskej dobe existovala miestna samospráva so súdnou právomocou či synedriá⁸ (porov. napr. Dt 21:18-21: „Keby mal niekto nezdaného syna spúrneho a nepoddajného, ktorý by nepočúval na hlas svojho otca a na hlas svojej matere, a hoci by ho káznil, predseda by ich len neposlúchal, vtedy ho pochytiť jeho otec a jeho matka a vyvedú ho von ku starším jeho mesta a ku bráne jeho miesta a povedia starším jeho mesta: Tento náš syn je spúrne a nepoddajný, nepočúva na náš hlas, je žráč a pijan. Vtedy ho ukameňujú všetci mužovia jeho mesta, a zomrie. A odpraceš také zlo zo svojho streda. A počujú to, celý Izrael, a budú sa báť⁹.).

Naznačené privilegované postavenie syna bolo v podmienkach patriarchálnej staroizraelskej society determinované jeho právnou i sociálnou rolou. Ako mužský potomok po smrti otca dosiahol pozíciu jeho právneho nástupcu (či už ako spôsobilý subjekt v rámci dedičskej sukcesie alebo v prípade prvorođeného ako „pater familias“¹⁰ – išlo teda o zásadu primogenitúry). Zároveň plnil funkciu garanta kontinuity rodovej línie¹¹, pričom táto sociálna rovina

⁸ Porov. SCHELLE, K. a kol. *Právní dějiny*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 89-91.

⁹ Dokonca ani podľa Dt 13:6-11, keď bol rodič oprávnený a povinný zabíť svoje dieťa za trestný čin nahovárania na idolatriu, nešlo o svojvoľný sankčný akt. Z formulácie: „Tvoja ruka bude prvá, ktorá siahne na neho, aby ho zabila a potom ruka všetkého ľudu...“ jednoznačne vyplýva, že rozsudok bol vykonávaný verejne a že rodič postupoval v súlade s pravidlami staroizraelského procesného práva, keď ako prví vykonávali trest smrti svedkovia, v tomto prípade rodičia.

¹⁰ Po otcovej smrti bol za pána domu dezignovaný najstarší syn. V starozákonnom kontexte (Gn 24) je známy i prípad fratriarchátu – variácie patriarchátu, keď primárnou autoritou v rodine disponoval nie otec, ale (pravdepodobne prvorođený) dospelý syn. V uvedenej epizóde sa Rebeka síce predstavila ako „dcéra Betuela, syna Milky, ktorého porodila Náchorovi...“ (Gn 24:24,47), napriek tomu Eliezér (obstarávateľ nevesty na základe obdoby mandátnej alebo príkaznej zmluvy s Abrahámom) odovzdal okrem nej dary (mattan, poskytoval sa popri móhare skôr ako spoločenská úslužnosť) už iba jej matke a bratovi Lábanovi: „... a drahocenné veci dal i jej bratovi i jej matke.“ (Gn 24:53) Zdá sa, že napriek Betuelovej osobnej prezencii bol Lában taktiež kompetentný dojednať sobáš: „Ale jej brat povedal i jej matka: Nech zostane dievča s nami niekoľko, asi desať dní, a potom pôjdeš.“ (Gn 24:55) Spomenutý príklad však nemožno kvalifikovať ani ako fragment protoizraelského práva, keďže Betuelova neizraelská rodina obývala mezopotámsku oblasť Aram-Naharaim, v ktorej bol opísaný rodinný modus operandi bežným javom.

¹¹ Dcéra ako predmet kúpnej zmluvy pri uzavretí manželstva odišla (bola deložovaná) z otcovského domu, a tak sila rodu nebola odvodzovaná od počtu dcér. Porov. DE VAUX, R. *Ancient Israel: Its Life and Institutions*. New York : McGraw-Hill, 1961, s. 41.

v teokratickom starom Izraeli¹² fuzionovala so sférou duchovnou (teologic-kou) a Božím prísl'ubom: „A položíš nepriateľstvo medzi tebou a medzi ženou, medzi tvojím semenom a medzi jej semenom; ono ti rozdrťí hlavu a ty mu rozdrťíš päť.“ (Gn 3:15) Toto zasl'úbenie nedávalo len nádej na Vysloboditeľa, ktorý príde, aby premohol satana, ale aj prorocky ukazuje na trvalý zápas medzi „semenom hada“ a „semenom ženy“. Záver tohto zápasu je rozdrvenie päty na jednej strane a rozdrvenie hlavy na strane druhej, čo znamená dezavovanie satanovej autority i sily¹³.

Očakávanie Spasiteľa (Mesiáša) malo v starom Izraeli silnú tradíciu, keďže pôvod prvého patriarchu Abraháma sa priamou mesiášskou rodovou líniou odvodzoval od Adama¹⁴. Navyše, k prvotnému, ohniskovému sľubu (Gn 3:15) sa počas celých staroizraelských dejín pripájali ďalšie proroctvá o Spasiteľovi¹⁵, a tak sa postupne konštituovalo celé portfólio prísl'ubov¹⁶, ktoré motivovalo spoločnosť plodiť synov¹⁷.

¹² Izrael ako vyvolený Boží ľud (porov. napr. Dt 7:6-7, Dt 14:2) bol povinný spravovať sa Božimi zákonmi, dodržiavať zmluvu medzi ním a jediným Bohom. Aj samotný kráľ bol ponímaný nie ako inkarnácia Boha, ale len ako jeho reprezentant, povinný dodržiavať právne normy darované Izraelu Bohom. Subordinácia panovníka zákonu a Bohu diametrálne odlišuje starý Izrael od iných súdobých štátnych útvarov a dovoľuje ho charakterizovať nie ako orientálnu despociu, lež ako mono-teistickú teokraciu.

¹³ *Biblické panorama*. Dillenburg : Christliche Verlagsgesellschaft Dillenburg, 1985, časť II.

¹⁴ Porov. Mt 1:2-17 a L 3:24 – 38.

¹⁵ Porov. napr. predpoveď narodenia Kniežata pokoja pri ceremónii žehnania Júdovi Jakobom v Gn 49:10: „Neuhne berla od Júdu ani palica zákonodarcu zpomedzi jeho kolien, dokiaľ neprije Šilo (= prinášajúci pokoj), a jeho budú poslúchať národy.“ Podobné posolstvo predniesol aj prorok Nátan kráľovi Dávidovi: „A bude, keď sa vyplnia tvoje dni, aby si odišiel a bol so svojimi otcami, že postavím tvoje semeno po tebe, ktoré bude zpomedzi tvojich synov, a upevním jeho kráľovstvo. Ten mi vystaví dom, a ja postavím pevne jeho trón, aby stál až na veky. Ja mu budem otcom, a on mi bude synom, a svojej milosti neodnímam od neho, ako som ju odňal od toho, ktorý bol pred tebou. A postavím ho, aby stál v mojom dome a v mojom kráľovstve až na veky, a jeho trón bude stáť pevne až na veky.“ (1Pa 17:11-14). O príchode Mesiáša sa však zmienili napr. aj starozákonní proroci Izaiáš (7:14; 9:6-7), Jeremiáš (23:5-6), Micheáš (5:2), Zachariáš (9:9) a Malachiáš (3:1).

¹⁶ Evidenčnou materiálou perpetuálneho dejinného židovského očakávania Mesiáša sú novozákonné pasáže, v ktorých ho prví christianizátori (Peter, Štefan, Pavol) identifikovali ako Ježiša Krista a dezorientovali tak predstaviteľov tradičného judaizmu (porov. Sk 2:14-36; 7:56; 13:23).

¹⁷ Samozrejme, od čias Jakobových synov sa spomenutý duchovný (teologický) kontext dezidéria po potomkoch mužského pohlavia naplno uplatňoval len v po-

Spomedzi mužských descendantov požíval špeciálny právny status prvorodený syn, ktorý bol považovaný za otcovu „silu a počiatok vlády“ (Gn 49:3), „prvotinu sily“ (Dt 21:17, Ž 78:51; 105:36) a za „otvárajúceho život“ (Ex 13:2,12,15, Nu 18:15). Uvedené termíny eklatantne súvisia s reprodukčnou silou otca a jej transpozíciou na prvorodeného ako exponenta a ručiteľa zachovania rodovej línie a rodových tradícií pro futuro. O jeho výsadách a zodpovednosti (právach a povinnostiach) sa hovorí ako o jeho „rodnom práve“¹⁸. Prvorodenstvo poznali a uznávali aj súdobé okolité štátne útvary (napr. Ex 11:5), avšak v právnom poriadku starovekého Izraela figurovalo ako inštitút *sui generis*.

Právne postavenie prvorodeného sa dá legitímne detailizovať a rekonštruovať najmä podľa ústneho práva, zachyteného v starozákonných príbehoch. Písané právo (právne normy) precizovalo jeho štatút len v troch prípadoch:

- a) nariaďovalo rodičom povinnosť zaplatiť kúpnu cenu Bohu za prvorodeného v hodnote 5 šekelov striebra¹⁹ (Ex 13:2,11-16; 22:29; 34:20, Nu 18:15-16²⁰), bola to ceremónia s názvom pidyon ha-ben. Primárna právna povinnosť podľa Exodus 13:2 ukladala zasvätiť Bohu všetko prvorodené: „Posväť²¹ mi všetko prvorodené, čo otvára jakýkoľvek život medzi synmi Izraelovými jako u ľudí tak i u hoviev; to je moje.“ Spod primárnej povinnosti segregovať (zasvätiť) pre Boha všetko prvorodené jestvovali tri exempcie, spojené so sekundárnou povinnosťou vykúpiť taxatívne vymedzený index subjektov: 1. prvorodeného syna (pidyon ha-ben), 2. prvorodený nečistý dobytok²², 3. prvorodeného osla. V prvých dvoch prípadoch bol výkup obligatórny, v treťom fakultatívny,
- b) v polygamických rodinách dilitovalo právomoc otca opomínať (negovať) výsadné postavenie biologicky prvorodeného syna (Dt 21:15-17),

kolení Júdu, avšak i v iných kmeňoch bol syn vnímaný ako požehnanie, keďže symbolizoval príchod očakávaného Záchrancu.

¹⁸ *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996, s. 831.

¹⁹ Aproximatívne 75 gramov striebra.

²⁰ Porov. KENT, Ch.F. *Israel's Laws and Legal Precedents: From the Days of Moses to the Closing of the Legal Canon*. New York : C. Scribner's Sons, 1907, s. 227-229.

²¹ Druhá osoba jednotného čísla (singuláru) naznačuje univerzálny subjekt povinnosti. Išlo teda o právnu normu – všeobecne záväzné pravidlo správania, vzťahujúce sa na skupinu rovnakého druhu a neurčitého počtu. Sankcionistom normy bol v predštatnej staroizraelskej spoločnosti sám Boh, prípadne ním zvolení reprezentanti.

²² Taxatívny výpočet je zaznamenaný v Lv 11. Za čisté zvieratá boli považované prežúvavce s rozdeleným kopytom. Nečisté živočíchy nebolo povolené konzumovať a oddeliť pre Boha.

- c) prvorodeného z levirátného manželstva definovalo ako právoplatného syna zosnulého (Dt 25:6).

Účel pidyon ha-ben

Z načrtnutého statusu právnej i faktickej prevalence synov nad dcérami (mužov nad ženami) v patriarchálnej spoločnosti starovekého Izraela legitímne rezultuje fakt, že predmetom záujmu aktu zasvätenia boli len osoby mužského pohlavia (resp. v zvieracej sfére samci). Problematika vykupovania sa v priebehu dejín stala predmetom heterogénnych interpretácií a polemík. V zásade sa napokon vykryštalizovali dva fundamentálne opozitné ideové prúdy, snažiace sa ustanovenia pidyon ha-ben s akribiou špecifikovať.

Mladší z nich, ktorého vznik je datovaný do 19. storočia ako produkt nemeckej historicko-kritickej teológie, považuje kúpnu cenu (5 šekelov striebra) za hodnotu života prvorodeného a obrad pidyon ha-ben za substitúciu ľudskej obete, ktorá by inak bola nutná. Akcentuje spoločný základ judaizmu s pohanstvom a až jeho postupnú profiláciu a vyčleňovanie ako samostatného náboženstva. Deklaruje, že minimálne v predexilovej dobe²³ boli prvorodení synovia v prípade nezaplatenia kúpnej ceny obetovaní (zasväcovaní) Bohu (Jahvemu, Hospodinovi), eventuálne cudzím idolatrickým bohom²⁴ a stotožňuje izraelského Boha s pohanským Molochom. Právna úprava však legálne praktizovanie takýchto žertiev celkom evidentne vylučovala: „Neučiniš tak Hospodinovi, svojmu Bohu, lebo všetko, čo je ohavnosťou Hospodinovi, čoho on nenávidí, robili (pohanské národy) svojim bohom, lebo ešte len aj svo-

²³ V roku 587/586 pred Kr. bolo Judské kráľovstvo dobyté babylonskými vojskami a veľká časť Židov v niekoľkých etapách vyexpedovaná a deportovaná do babylonského zajatia – exilu. Táto udalosť je zaznamenaná i v Starom zákone: „Deviateho roku Cedekiaša, judského kráľa, desiateho mesiaca prišiel Nabuchodonozor, babylonský kráľ, i všetko jeho vojsko proti Jeruzalemu a obľahli ho. Jedenásteho roku Cedekiaša, štvrtého mesiaca, deviateho dňa toho istého mesiaca bolo preložené mesto... A Chaldejci spálili dom kráľov ako i domy ľudu ohňom a múry Jeruzalema rozborili. A ostatok ľudu, ktorý bol pozostal v meste, i prebehľých, ktorí boli prebehli k nemu, jako aj iný ostatok ľudu, ktorí boli pozostali, prestehoval Nebuzaradán, veliteľ kráľovskej stráže, do Babylona.“ (Jr 37:1-2, 8-9) Doba exilu bola ukončená po roku 539 pred Kr., keď bol Babylon anektovaný perzským kráľom Kýrom II. Veľkým. Náboženská politika Perzie bola (nielen) voči Židom ústretová, snažila sa vybudovať náboženské, pokiaľ možno o to menej politické a národne zamerané komunity. Tak bolo ukončené babylonské zajatie a Židia mohli, pokiaľ prejavili slobodnú vôľu, repatriovať.

²⁴ Túto otázku anatomizujú a rekognoskujú napr. BAUMGARTEN, A. I. *Sacrifice in Religious Experience*. Boston : Brill, 2002, s. 49-55. KRELL, M. A. *Intersecting Pathways: Modern Jewish Theologians in Conversation with Christianity*. New York : Oxford University Press, 2003, s. 96.

jich synov aj svoje dcéry pálili ohňom svojim bohom“ (Dt 12:31). A: „Nenajde sa u teba nikto taký, kto by viedol svojho syna alebo svoju dcéru cez oheň...“ (Dt 18:10). V staroizraelskom právnom poriadku tak bolo obetovanie detí kvalifikované ako trestný čin, ktorého objektmi boli simultánne náboženská čistota (zákaz plagizovať idolatrické prax okolitých národov chránil rýdzosť monoteizmu a výsadné privilegované postavenie Boha²⁵) a život a zdravie dieťaťa (ľudský život). Napriek zloženej kumulatívnej skutkovej podstate deliktu je vymedzené protiprávne konanie legítimne klasifikovať ako náboženský (modloslužobný) trestný čin, nie ako trestný čin proti životu. Ich diferenciacia a rafinácia tkvela v objektívnej stránke. V prípade trestného činu obetovania dieťaťa konanie páchatel'a (rodiča) spočívalo v zabíjaní a obe-

²⁵ Kým idolatrické obetovanie detí Molochovi (Ex 20:3: „Nebudeš mať iných bohov predomnou.“ Lv 20:2: „Ktokoľvek zo synov Izraelových ako i z pohostínov, kto pohostiní v Izraelovi, kto by dal zo svojho semena Molochovi, istotne zomrie, ľud zeme ho ukameňuje.“) vždy deklarovalo otvorenú vzburu voči Bohu, keďže adresátom detskej obete bol cudzí boh (napr. Moloch, Baal a pod.), pri osobitnom trestnom čine obetovania detí Bohu tento substrát mohol absentovať, ak si páchatel' chcel bona fide detskou žertvou získať Božiu priazeň. Aj taký náboženský modus operandi sa však rovnal pokusu vertikalizovať Boha na etáž pohanských božstiev – reprezentantov diabla (1K 10:20: „... čo pohania zabíjajú obetujú, obetujú démonom a nie Bohu.“). Ten „bol vrahom od počiatku“ (J 8:44), kým Boh (Hospodin) „vytrhuje dušu zo smrti“ (Ž 56:14), „dáva všetkému život a dych“ (Sk 17:25) a u neho je „prameň života“ (Ž 36:10). Podobná obeť by teda identifikovala Boha s diablom. Argumentácia čistými bohoslužobnými pohnútkami páchatel'a by bola v danom kontexte irelevantná, nemohla spôsobiť právne účinky exkulpácie v zmysle okolnosti vylučujúcej trestnú zodpovednosť a protiprávnosť činu, pretože služba Bohu bola právoplatná len vtedy, pokiaľ korešpondovala s Božou vôľou tak obsahom (úmysel získať si obeťou Božiu náklonnosť), ako i formou (spôsob realizácie obete). Pokiaľ čo i len jeden z uvedených fragmentov obradu chýbal, tak daný úkon nemohol byť označený za legítimnú bohoslužbu. Evidenciou tohto princípu je napr. Saulovo obetovanie z prekliateho amalechitského dobytku: „Na to povedal Saul Samuelovi: Veď som poslúchol na hlas Hospodinov a išiel som cestou, ktorou ma poslal Hospodin, a doviedol som Agaga, kráľa Amalechovho, a Amalecha, daného pod kľatbu som zahladil. Ale ľud vzal z koristi drobné stádo a voly, prvotinu daného pod kľatbu, aby bolo čo obetovať Hospodinovi, tvojmu Bohu, v Gilgale. No Samuel riekol: Či azda má Hospodin takú záľubu v zápalných a v iných obetiach bitných, ako aby niekto poslúchal na hlas Hospodinov? Hľa, poslúchať je lepšie ako obetovať a pozorovať na slovo Hospodinovo ako donášať tuk baranov“ (1S 15:20-22). Účinky obete boli nulitné, pretože tá nebola realizovaná v súlade s Božou vôľou a Saul sa stal recipientom Božieho trestu straty funkcie: „Lebo spúra je taký hriech ako čarodejníctvo a svojvôľa jako modlárstvo a bohožia. Preto, že si ty zavrhnul slovo Hospodinovo, zavrhnul aj on teba, aby si nebol kráľom“ (1S 15:23). Závažnosťou sa trestný čin vzbury proti Božiemu obetnému poriadku vyrovnal čarodejníctvu.

tovaní dieťaťa Bohu, čoho bezprostredným následkom (nexus causalis) bol pokus degradovať Boha na pohanské niveau (ten bol priamo determinovaný zmarením ľudského života). Pri trestnom čine proti životu bolo konanie páchatel'a charakterizované zabitím dieťaťa bez obety post mortem, čoho direktným následkom bolo porušenie záujmu chráneného zákonom – ľudského života (Ex 20:13: „Nezabiješ!“). Subjekt (páchatel') tohto trestného činu bol konkrétny – rodič²⁶ a na naplnenie skutkovej podstaty sa vyžadovalo úmyselné zavinenie²⁷.

Takáto rigorózná a exaktná právna úprava však bola podľa argumentačnej bázy prívržencov teórie ľudských obetí skoncipovaná a prijatá až v poexilovej etape, dovtedy bol pidyon ha-ben realizovaný len podľa Exodus 22:29: „Prvorodeného zo svojich synov dáš mne.“²⁸

Kontradikčne k uvedenej teórii stojí staršia ideová platforma, pertraktovaná protagonistami judaizmu, korešpondujúca s konštantnou dejinnou interpretáciou Židmi, ktorí dodnes tradíciu pidyon ha-ben zachovávajú. Podľa nej kúpna cena (5 šekelov striebra) predstavuje hodnotu práce, ktorú by bol inak prvorodený syn povinný vykonávať v chráme²⁹. Odmietá preto denominovať proces vykupovania ako substitúciu za ľudskú obeť. Svoje východiskové postuláty inunduje masívnou a monolitnou teologicko-právnou argumentáciou. Genéza tohto záväzku siahala do čias egyptského exodu: v noci prepustenia izraelitov z Egypta boli autochtónni prvorodenci na rozdiel od izraelských

²⁶ Je otázne, či pri dominantnom postavení otca ako hlavného rodinného obetníka mohla daný trestný čin spáchať aj matka, najmä keď po smrti hlavu rodu substituoval na tom poste najstarší syn. Práve tak nie je z uvedených ustanovení zrejmé, či by boli aj obetovaním cudzieho dieťaťa naplnené znaky skutkovej podstaty tohto deliktu. V takom prípade by ako páchatel' mohol figurovať ktokoľvek (všeobecný subjekt). Z formulácie „nenajde sa ... nikto...“, kto by viedol svojho syna alebo svoju dcéru cez oheň“, sa však pri použití zámene „svojho“ dá legitímne vyextrahovať, že delikventom sa mohol stať len rodič dieťaťa. V starozákonných príbehoch zachytené obyčaje deskribujú ako obetujúceho (či už cudzím bohom alebo izraelskému Bohu) vždy len otca (porov. napr. Gn 22:2, Sd 11:39, 2Kr 3:27; 16:3; 21:6).

²⁷ Subjektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu bola precizovaná úmyselným konaním v podobe zabitia a obetovania svojho dieťaťa. Pre dokonanie trestného činu bolo irelevantné, či páchatel' zamýšľal spôsobiť následok a ohroziť chránený objekt (Božiu zvrchovanosť).

²⁸ SCHAUS, H. *The Lifetime of a Jew throughout the Ages of Jewish History*. Cincinnati : Union of American Hebrew Congregations, 1950, s. 307.

²⁹ Takéto ponímanie sa javí pravdepodobnejšie aj vzhľadom na komparáciu kúpnej ceny nevesty (50 šekelov) a prvorodeného (5 šekelov). Hodnota vlastníckeho práva k žene by tak bola desaťkrát vyššia ako život (prípadne prevod rodičovských práv) najstaršieho a najvzácnejšieho syna, čo by bolo v podmienkach patriarchálneho starovekého Izraela prinajmenšom nelogické, až iracionálne.

zahubení (Ex 12:1-32)³⁰. Tí stáli pod Hospodinovou ochranou a stali sa tak jeho majetkom (vlastníctvom). Preto všetko prvorodené (ľudia, zvieratá, úroda) malo byť i v budúcnosti delegované Bohu. Prvorodení synovia odvtedy požívali v staroizraelskej societe špeciálne (právne i spoločenské) postavenie. Reprezentovali (po otcovom úmrtí) svoj rod pred Bohom, boli nositeľmi požehnaní a supervízormi tradícií. Predovšetkým však boli zasvätení Bohu, oddelení pre neho ako vykonávatelia hieratických náboženských úkonov. Kňazského úradu boli pozbavení v priamej nadväznosti na ich zlyhanie v kauze kultických orgií pri zlatom teľati³¹. Na ich miesto boli dosadení mužskí zástupcovia kmeňa Lévi, ktorí jediní nepodľahli idolatrickým tendenciám a ostali verní Bohu – Hospodinovi³². Po tom, čo vlastným protiprávnym konaním stratili prvorodení svoju unikátnu religióznu funkciu, musel byť každý ďalší najstarší descendent zaplatením kúpnej ceny oslobodený spod povinnosti slúžiť v chráme³³. Z osobnej pôsobnosti tohto záväzku boli vyňatí Levi-

³⁰ Porov. Ex 13:14-16: „A bude, keď sa ťa voľakedy zajtra opýta tvoj syn a povie: Čo to znamená? Povieš mu: Silnou rukou nás vyviedol Hospodin z Egypta, z domu sluhov. Lebo stalo sa, keď zatvrdil faraon svoje srdce tak, že nás nechcel prepustiť, že Hospodin pobil všetko prvorodené v Egyptskej zemi, od prvorodeného z ľudí až do prvorodeného z hoviad. Preto ja obetujem Hospodinovi všetko otvárajúce život, čo je mužského pohlavia, a každého prvorodeného zo svojich synov vykupujem. A bude to znamením na tvojej ruke a pamätným poväzkom medzi tvojimi očami, lebo silnou rukou nás vyviedol Hospodin z Egypta.“ Nu 3:13: „... pretože je mojím všetko prvorodené. Toho dňa, keď som bil všetko prvorodené v Egyptskej zemi, posvätil som si všetko prvorodené v Izraelovi od človeka až do hoväda. Mojimi budú. Ja som Hospodin.“

³¹ Epizóda je zachytená v Exodus 32. Náboženský predák Mojžiš zotrval na vrchu Sinaj dlhú temporálnu periódu, a tak jeho brat Aron zhotovil na objednávku bezradného izraelského ľudu modlu (zlaté teľa) ako substitúta za Hospodina, pričom idolatrické bohoslužby boli spojené s bezbrehými bakchanáliami. Mojžiš po návrate proklamoval, aby každý, „kto je Hospodinov, pristúpil k nemu. A shromáždili sa k nemu všetci synovia Léviho.“ (Ex 32:26) Slovné spojenie „kto je Hospodinov“ koreluje s formuláciou „všetko prvorodené... je moje“ (Ex 13:2) a „pretože je mojím všetko prvorodené“ (Nu 3:13), ktorou si Boh (Hospodin) vyvolil izraelských prvorodencov. Je to evidenčná matéria dvoch skutočností: a) prvorodení synovia svojím modloslužobným modus operandi stratili privilegovaný kňazský status a ich sukcesormi sa stali Leviti, b) prvorodený sa mohol vlastným protiprávnym konaním pripraviť sčasti (náboženská sféra) alebo úplne (duchovná a dedičská area, čo dokumentuje osud Jakobovho prvorodenca Rúbena, ktorý zvedol otcovu súložnicu, a preto mu bolo jeho rodné právo odňaté – Gn 49:3-4) o svoje výsadné právne postavenie.

³² Porov. napr. DONIN, H. H. *To Be a Jew: A Guide to Jewish Observance in Contemporary Life*. New York : Basic Books, 1972, s. 276.

³³ MILLGRAM, A. E. *Jewish Worship*. Philadelphia : Jewish Publication Society of America, 1971, s. 323.

ti, ktorých segregácia pre náboženskú službu bola definitívna a neboli oprávnení sa z nej vykúpiť. Ďalším (sekundárnym, akcesorickým) aspektom účelového určenia rituálu pidyon ha-ben bol záväzok pripomínať si Božiu milosť a svätosť – vyvedenie z Egypta a oddelenie prvorodených³⁴, ale aj ich kolaboráciu s hriechom. Duchovné (teologické) povinnosti (uvoľniť poškvrených prvorodených spod kňazskej služby a komemorácia Božej zvrchovanosti) sa tak realizovali prostredníctvom právnej povinnosti vykupovať prvorodencov. Oba segmenty spoločenských noriem, spoločenského milieua starovekého Izraela, normy právne i náboženské sa tak prelínali a fuzionovali.

Deskripcia priebehu prvého generálneho výkupu prvorodených, ktorý nasledoval po afére so zlatým teľaťom, explicitne dokladuje formu a účel obradu, korešpondujúce s explikovanou konvenčnou judaistickou interpretáciou, a súčasne naznačuje podstatu teologicko-právneho povedomia staroizraelskej spoločnosti predexilových čias, v ktorom ľudské obete nemali miesto: „A Hospodin riekol Mojžišovi: Spočítaj všetkých prvorodených mužského pohlavia zo synov Izraelových vo veku od jedného mesiaca a vyše a spočítaj počet ich mien. A vezmeš Levitov mne... A bolo všetkých prvorodených mužského pohlavia v počte mien vo veku od jedného mesiaca a vyše, ich spočítaných, dvadsaťdva tisíc dvesto sedemdesiatttri. A Hospodin hovoril Mojžišovi a riekol: Vezmi Levitov namiesto všetkých prvorodených medzi synmi Izraelovými i dobytok Levitov namiesto ich dobytky, a Levitovia budú moji. Ja som Hospodin. A čo do tých dvesto sedemdesiatttri vykúpených, zbývajúcich nad Levitov, z prvorodených zo synov Izraelových, vezmeš po päť šeklov od hlavy, v šekle svätyne to vezmeš.“ (Nu 3:40-41, 43, 44-47) Procedúra inaugurácie Levitov ako surogátov tak bola realizovaná formou univerzálneho výkupu, keď všetci prvorodení starší ako jeden mesiac boli spätne vykúpení s právnymi účinkami ex tunc. Vykupovanie sa prednostne uskutočňovalo vzájomnou kompenzáciou oboch dotknutých skupín izraelskej populácie. Počet prvorodených však bol o niečo vyšší ako množina Levitov³⁵, a preto bola za každého z dvestosedemdesiatttri prebytočných prvorodencov uhradená kúpna cena vo výške päť šekelov striebra. Leviti neboli percipovaní ako substitúcia ľudských obetí, ale pravým zámerom ich konsekrácie bolo kňazské vysvätenie a oddelenie pre službu v chráme: „A Hospodin hovoril Mojžišovi a riekol: Prived' pokolenie Léviho a postav ho pred Árona, kňaza,

³⁴ Prvorodení Židia dodnes deň pred paschou tradične držia pôst ako reminiscenciu na zázračnú záchranu svojich predkov v Egypte. Porov. JACOBS, L. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford : Oxford University Press, 1999, s. 164.

³⁵ Tí tvorili kmeňovú formáciu s veľkosťou 22 000 mužov: „Všetkých spočítaných z Levitov, ktorých spočítal Mojžiš a Áron na rozkaz Hospodinov podľa ich čeladi, teda všetkých mužského pohlavia vo veku od jedného mesiaca a vyše bolo dvadsaťdva tisíc.“ (Nu 3:39)

aby mu posluhovali. A budú strážiť jeho stráž a stráž celej obce pred stánom shromaždenia, aby konali službu príbytku.“ (Nu 3:5-7)

Argument, že generálny zákaz (klausula) obetovania detí Bohu (Dt 12:31 a Dt 18:10) bol ako právna norma prijatý a dodržiavaný až v poexilovej ére, sa v tomto kontexte javí irelevantný a nesprávny, keďže je evidentné, že ústne právo predchádzajúce uvedenej legislatíve nijakým spôsobom nepripúšťalo ľudské obete³⁶. Ďalším pilierom a appendixom uvedenej interpretácie je záznam v Jr 7:31: „A nastavili výšin Tofeta, ktorý je v údolí Ben-hinnoma, aby pálili svojich synov a svoje dcéry ohňom, čoho som neprikázal, a čo ani len nevstúpilo na moje srdce.“ Tento verš však okrem faktu, že obetovanie detí bolo zakázané, dokazuje aj skutočnosť, že ho obyvatelia Izraela napriek tomu v niektorých obdobiach realizovali (2Kr 16:3: „... ba ešte i svojho syna dal previesť cez oheň podľa ohavností pohanských národov, ktoré vyhnal Hospodin zpred tvári synov Izraelových.“ 2Kr 21:6: „Aj previedol svojho syna cez oheň a planetáril a veštil a nadovážil si duchárov...“), napodobňujúc a imitujúc tak okolité etniká (napr. 2Kr 3:27: „Vtedy vzal moábsky kráľ jeho prvorodeného syna, ktorý mal kraľovať miesto neho, a obetoval ho zápalnou obeťou na múre.“)

Také konanie však vždy bolo prestúpením zákona, porušením právneho poriadku a zmluvy s Bohom, za ktoré mal byť podľa platných a účinných právnych noriem uložený ten najvyšší trest (poena capitalis)³⁷.

³⁶ Dokonca i v prípade, že by vykupovanie skutočne slúžilo ako náhrada povinnosti obetovať prvorodených, tento fakt by nezakladal nevyvrátiteľný nárok stotožňovať izraelského Boha s Molochom. Spomínanú dichotómiu je možné ilustrovať na príklade patriarchu Abraháma a jeho simulovanom pokuse obetovať prvorodeného syna Izáka (Gn 22:1-19). Kým pre jedných je to dôkaz, že fundament protoizraelského práva synkretizoval s pohanskými kultmi, ďalší z toho derivujú gnómu, že už v ére pred Mojžišom bola ľudská obeť reprobovaná, čo znamenalo explicitné vymedzenie a diferencovanie od náboženských praktík okolitých národov. Porov. napr. NOORT, E. – TIGCHELAAR, E. *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and Its Interpretations*. Boston : Brill, 2002, s. 88-95. SCHAUSS, H. *The Lifetime of a Jew throughout the Ages of Jewish History*. Cincinnati : Union of American Hebrew Congregations, 1950, s. 307.

³⁷ Náboženské (modloslužobné, magické) trestné činy boli v podmienkach staroizraelskej teokracickej spoločnosti považované za najťažšie porušenie zákona. Nimi ohrozený objekt sa dal klasifikovať ako najvyššia hodnota nekompromisne chránená kódexmi – Božia zvrchovanosť, svätosť a suverenita. Okrem uvedeného sa medzi ne zaraďovali napr. obetovanie detí Molochovi (Lv 20:2), nekromancia (vyvolávanie duchov) a veštestvo – jasnovidectvo (Lv 20:27), blasfémia (Lv 24:10-16), znesvätenie soboty (Nu 15:32-36), navádzanie na (podnecovanie) idolatriu (Dt 13:7-12), idolatria (Dt 17:2-7), rebélia (vzbura) proti rodičom (Dt 21:18-21) či čarodejníctvo (Ex 22:18, Dt 18:10).

Modus výkonu pidyon ha-ben

Generálny zákaz (klauzula) obetovania detí Bohu (Dt 12:31 a Dt 18:10) bol v intenciách vykupovania prvorodených spod kňazskej služby detailizovaný a precizovaný špeciálnymi ustanoveniami: „Ale každý plod osla, otvárajúci život, vykúpiš dobytčat'om, ovcou alebo kozou. A keď nevykúpiš, zlomíš mu krk. Ale každého prvorodeného z ľudí medzi svojimi synmi vykúpiš.“ (Ex 13:13) „Všetko, čo otvára život akéhokoľvek tela, čo obetujú Hospodinovi, už či z ľudí a či z hovieb, bude tvoje, len že istotne vykúpiš prvorodené z ľudí ako i prvorodené z nečistých hovieb tiež vykúpiš. tie, ktoré majú byť z toho vykúpené, vykúpiš, keď budú mať jeden mesiac, v tvojej cene, piatimi šeklami striebra v šekle svätyne, ktorý váži dvadsať gér.“ (Nu 18:15-16)

Aj v súčasnosti existujú komentáre, deklaráujúce, že pidyon ha-ben znamenal v praxi obetovanie zvierat a nie zaplatenie kúpnej ceny³⁸. Ide však o malígnu interpretáciu, odvolávajúcu sa na Ex 13:13 („každý plod osla, otvárajúci život, vykúpiš dobytčat'om...“), predisponujúcu spôsob vykupovania somára na človeka. Pritom sa omisívne nereflektuje na Nu 18:16, kde je ako prostriedok pidyon ha-ben jednoznačne definovaných päť šekelov striebra. Túto verziu potvrdzuje nielen opis prvého výkonu ceremoniálu (Nu 3:40-51), ale aj uniformná historická židovská prax, ktorá pretrvala až do súčasnosti³⁹.

Substitúcia ovce alebo kozy (zvierat'a) za prvorodeného bez všeobecného výmenného ekvivalentu (peňažnej jednotky) by vytvárala konštrukciu akejsi zámennej zmluvy medzi Bohom a rodičom (otcom) dieťaťa, kým jeho vyplatenie za päť šekelov striebra⁴⁰ by sa dalo charakterizovať ako kúpna zmluva. Keďže podstatou oboch zmluvných typov je výmena veci, resp. peňazí za vec, je nutné preklenúť teoreticko-právny rébus vnímania prvorodenca ako predmetu kontraktu. Je potrebné si uvedomiť, že najstarší syn narodením ipso facto (Ex 13:2: „A Hospodin...riekol: všetko prvorodené... to je moje.“) nadobudol status Božieho služobníka, separovaného pre prácu v chráme. Výrazom sluha (služobník) bol často označovaný aj otrok – či už v profánnom alebo duchovnom význame. Sekulárne synonymum slov otrok/sluha je možné nájsť napr. v Ex 21:1-6, kde je zaznamenané prepúšťanie hebrejských

³⁸ Napr. *Výklady ke Starému zákonu I.* Praha : Kalich, 1991, s. 244. *The Law of the Firstborn* [online]. 2002 [cit. 2011-02-08]. Dostupné na internete:

<<http://www.bibletools.org/index.cfm/fuseaction/Library.sr/CT/ARTB/k/690/Law-of-Firstborn.htm>>

³⁹ Porov. *The Pidyon Haben Ceremony* [online]. 2010 [cit. 2011-02-09]. Dostupné na internete: <<http://www.pidyonhaben.org/theCeremony.html>>

⁴⁰ Splnomocnění přijat' striebro boli kňazi ako Boží reprezentanti (Nu 18:16). Bola to de facto odmena za ich službu vo svätyni (náboženská tarifa), keďže nemali dedičný územný podiel ako ostatní izraeliti (Dt 18:1-2).

otrokov⁴¹. V slovenskom preklade je použitý pojem sluha, čo zodpovedá nemeckému Knecht⁴², anglickému servant⁴³, českému služebník⁴⁴ a maďarskému szolga⁴⁵, avšak v hebrejskom origináli sa nachádza výraz 'ēbēd⁴⁶, čo znamená otrok⁴⁷. Tým istým ekvivalentom boli v hojnej miere titulovaní aj Boží služobníci, pomenovaní – či už Abrahám (Ž 105:6, 42), Achiáš (1Kr 14:18; 15:29), Dávid (Ez 37:24-25), Eliáš (1Kr 18:36), Jakob (Ž 136:22), Jonáš (2Kr 14:25), Jozue (Jz 24:29), Mojžiš (Mal 4:4) alebo Zorobábel (Hg 2:24) – i nepomenovaní (napr. Iz 42:19; 49:3, 5). Vo všetkých týchto prípadoch s pojmom 'ēbēd korešponduje aj grécke označenie otroka δūlos⁴⁸. Na starozákonnú tradíciu nadviazal v Novej zmluve apoštol Pavol, ktorý sa v R 1:1 predstavuje ako „sluha Ježiša Krista (ein Knecht Jesu Christi), povolaný apoštol, oddelený k evanjeliu nášho Boha“, pričom v gréckej predlohe je opäť lokalizované podstatné meno δūlos – otrok⁴⁹. Akcentovaním svojho povolania proklamuje, že apoštolom sa nestal z vlastnej ľubovôle, ale bol predestinovaný a dezignovaný Bohom⁵⁰ (práve tak prvorodenci neboli abilitní vlastnou vôľou/konaním ovplyvniť dosadenie do svojej náboženskej pozície).

⁴¹ Izraelský sluha (otrok) mal podľa zákona po šiestich rokoch služby nárok byť prepustený na slobodu. Pokiaľ si však prial ostať u svojho pána, ten mu prebodol ucho pri dverách svojho domu a od toho momentu bol otrok zaviazaný u neho slúžiť navždy (Dt 15:16-17).

⁴² Porov. *Die Heilige Schrift*. Wuppertal : R. Brockhaus Verlag Wuppertal, 1976, s. 60. *Die neue Scofield Bibel mit Erklärungen*. New York : Oxford University Press, 1973, s. 97.

⁴³ MACARTHUR, J. *The MacArthur Study Bible*. Nashville : Word Publishing, 1997, s. 126.

⁴⁴ Kralický text, porov. *Bible Svata aneb vsecka svata písma Starého i Nového Zákona*. Praha : Kalich, 1969, s. 75.

⁴⁵ Preklad Gáspára Károliho. *Szent Biblia*, s. 74.

⁴⁶ V gréčtine pais (sluha), čo pôvodne znamenalo syn, chlapec, neskôr sa stalo označením sluhu, panoša. Porov. *Nový testament*. Lancing : Kingston Bible Trust, 1983, s. 436.

⁴⁷ Exaktné pretlmočenie (otrok) je však situované napr. v českom ekumenickom preklade. Porov. *Studijní Bible s výkladovými poznámkami*. Springfield : Life Publishers International, 2009, s. 146.

⁴⁸ BIČ, M. – SOUČEK, J. B. *Biblická konkordance S-Ž*. Praha : Kalich, 1967, s. 1779-1780.

⁴⁹ *Novum Testamentum Graece et Germanice*. Stuttgart : Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1898, s. 391.

⁵⁰ ZLATOŠ, Š. – ŠURJANSKÝ, A. J. *Písmo sväté Nového zákona, sv. II*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947, s. 402.

V kontexte metaforickej stigmatizácie prvorodeného ako Božieho služobníka (otroka⁵¹) je ľahšie obhájiť fakt, že najstarší, extraordinárny a najvzácnejší syn bol v procese realizácie pidyon ha-ben v počiatočnom štádiu svojho života degradovaný na objekt právneho vzťahu, predmet kúpnej zmluvy. Pre staroizraelskú societu bolo vykupovanie otrokov symptomatické (Lv 25:39-43; 47-55). So symbolickým nazeraním na prvorodeného ako na Božieho služobníka (otroka) harmonizovala aj kúpna cena (5 šekelov striebra), ktorá bola šesťkrát nižšia ako pravdepodobná hodnota skutočného otroka⁵².

Pre komplexnú kooptáciu matérie je krucálne špecifikovať, kto, kedy a za akých podmienok bol oprávnený podstúpiť, resp. odbavovať pidyon ha-ben. Z dikcie „... tie, ktoré majú byť z toho vykúpené, vykúpiš, keď budú mať jeden mesiac...“ (Nu 18:16) vyplýva, že rituál sa uskutočňoval po dovŕšení jedného mesiaca veku dieťaťa. Formulácia „keď budú mať jeden mesiac“ nebola fixovaná striktno a rigidne na 30. deň po narodení dieťaťa, ale rodičom bola ponechaná minimálne niekoľkodňová lehota, počas ktorej bolo možné obrad vykonať. Preto bolo vykupovanie descendenta niekedy kumulované s obeťou za očistenie ženy matky (33. deň po pôrode), čo je badateľné a extrahovateľné z pasáže, približujúcej zasvätenie Ježiša Krista: „A keď sa naplnily dni jej (Máriinho) očisťovania podľa zákona Mojžišovho, doniesli ho (Ježiša) hore do Jeruzalema, aby ho predstavili Pánovi, jako je napísané v zákone Pánovom, že všetko mužského pohlavia, čo otvára život, bude sa volať svätým Pánovi, a aby dali obeť podľa toho, čo je povedané v zákone Pánovom: dvojce hrdličiek alebo dve holúbätá.“⁵³ (L 2:22-24) Podľa súčasných judaistických regúl je ceremónia zadministrovaná v 31. deň života prvorodenca (30. deň po narodení)⁵⁴, pokiaľ ten nepripadne na sobotu (šábes) alebo iný

⁵¹ Je interesantné, že popri analyzovanej problematike poznal staroizraelský právny poriadok pravdepodobne aj reálny inštitút chrámového otroctva (porov. Nu 31:30, 47, Jz 9:23).

⁵² Suma býva extrapolovaná z ustanovenia Nu 21:32: „A keby vól poklal sluhu, alebo slúžku, dá jeho pánovi tridsať šeklov striebra, a vól bude ukameňovaný.“ Nie je však jasné, či je peňažný trest (kompenzácia) za usmrtenie otroka/otrokyne legítimne identifikovať s jeho kúpnu cenou. Je tiež zaujímavé, že podľa výšky náhrady boli obe pohlavia rovnocenné.

⁵³ Podľa zákona (Lv 12:1-8) sa žena po pôrode stala nečistou (7, resp. 14 dní v závislosti od pohlavia novorodenca), z toho dôvodu bola povinná absolvovať karanténu spojenú s očisťovaním (33, resp. 66 dní) a následne priniesť obeť za očistenie, aglomerujúcu obeť za hriech (ročný baránok, resp. v prípade nepriaznivej ekonomickej situácie rodiny samec holuba/hrdličky) a zápalnú obeť (samec holuba/hrdličky).

⁵⁴ Napr. DE LANGE, N. An Introduction to Judaism. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 111. EISENBERG, J. – SCOLNIC, E.: *The JPS Dictionary of Jewish Words*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 2006, s. 120.

sviatok (napr. pascha), keď platí zákaz práce a narábania s peniazmi – vtedy sa obrad presunie na nasledujúci večer⁵⁵. Americkí Židia zvyknú stanoviť termín slávnosti pidyon ha-ben na prvú nedeľu po tomto medzníku, aby bolo zabezpečené maximum kvantitatívneho substrátu návštevnosti v podobe čo najvyššieho počtu rodinných príslušníkov a priateľov⁵⁶. Rodoskí sefardskí Židia vykonávali obrad až 40. deň po pôrode⁵⁷.

Oprávnený a povinný vykúpiť prvorodeného bol ako jeho zákonný zástupca otec, čo implicitne vyplýva z jeho prominentného postavenia v rodine. Z Lukáša 2:22-24 sa však dá derivovať legitímny predpoklad, že pri úkone disponovala nárokom byť prítomná (asistovať) aj matka. Právne normy, regulujúce pidyon ha-ben, nespĺnenie povinnosti nijako nesankcionujú, preto sa dajú z teoreticko-právneho hľadiska charakterizovať ako imperfektné. Možno sa len domnievať, že v prípade otcovej nespôsobilosti zrealizovať transakciu jeho funkciu ad hoc suplovala matka či iný mužský príbuzný a pri kompletnej absencii vykupujúceho bol chlapec zaviazaný slúžiť v svätostánku. Na podporu daných predpokladov však v Biblii nefiguruje žiadna relevantná matéria (právne normy či obyčaje transponované do príbehov). Keďže v súčasnosti neexistuje chrám, kde by objekty rituálu mali/mohli pracovať, obrad takmer stratil svoj duchovný *raison d'être*⁵⁸. Preto pokiaľ otec nezabezpečí výkon pidyon ha-ben v riadnom termíne či vôbec, ceremoniál protektoruje buď rabínsky súd *beit din*, prípadne po dovŕšení plnoletosti (13. rok veku⁵⁹) samotný prvorodený⁶⁰.

⁵⁵ KLEIN, M. *A Time to Be Born: Customs and Folklore of Jewish Birth*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1998, s. 186. KAGAN, B.: *The Redemption of the First Born Son* [online]. 2002 [cit 2011-02-09]. Dostupné na internete: < <http://www.jewishmag.com/51mag/pidyanhaben/pidyanhaben.htm> >

⁵⁶ Porov. GEFFEN, R. M. *Celebration & Renewal: Rites of Passage in Judaism*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1993, s. 30. OLITZKY, K. M. *An Encyclopedia of American Synagogue Ritual*. Westport : Greenwood Press, 2000, s. 106.

⁵⁷ ANGEL, M. D. – GAON, S. *The Jews of Rhodes: The History of a Sephardic Community*. New York : Sepher-Hermon Press, 1980, s. 177.

⁵⁸ Porov. TREPP, L. *Eternal Faith, Eternal People: A Journey into Judaism*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1962, s. 221.

⁵⁹ Podľa židovskej tradície dosiahnutím tejto vekovej hranice sa dieťa stáva „synom príkazu“ (*bar micva*) a nesie plnú zodpovednosť za svoje konanie (nadobudne spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu). Chlapec (od tej chvíle muž) je povinný dodržiavať všetky náboženské (teda i právne) prikázania (*micvot*) a stáva sa plnoprávnym členom náboženskej obce. Porov. napr. *Židé – dejiny a kultura*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2005, s. 132.

⁶⁰ Napr. *The Jewish Law Annual. Volume: 14*. London : Routledge, 2003, s. 101. FINKEL, A. Y. *The Torah Revealed: Talmudic Masters Unveil the Secrets of the Bible*. San Francisco : Jossey-Bass, 2004, s. 232.

Komplikovanou sa javí aj indikácia adepta na ceremóniu. Židia sa doteraz kategoricky a bezpodmienečne pridŕžajú formulácie „... všetko, čo otvára život matky (all the firstborn, whatever opens the womb⁶¹)...“ (Ex 13:2) a status tak detegujú podľa príslušnosti k rodičke. K tejto epicentrickej podmienke (matkin prvorodený syn) bolo nimi počas svojej dejinnej právnej evolúcie vyabstrahovaných niekoľko akcesorických spresňujúcich požiadaviek, ktoré na pidyon ha-ben priemerne kvalifikujú len jedného z päťdesiatich mužských descendentov⁶²: chlapec musí byť privedený na svet prirodzenou (vaginálnou) cestou, nie cisárskym rezom⁶³ a súčasne nie je synom Levitu, Kohena⁶⁴ alebo ich dcéry. Takáto determinácia prvorodeného však v izraelskom práve zakladá akúsi schizofrenickú dvojkoľajnosť: sociálnoprávna línia sleduje určenie sukcesora s nárokom na dvojnásobný dedičský podiel (Dt 21:15-17) z paternálneho hľadiska (Gn 49:3: „prvorodený, moja [otcova] sila a počiatok mojej vlády, hebrejský ekvivalent „reishit ono“), pričom paralelná kultická vetva definuje kvalifikanta pidyon ha-ben podľa maternálnych kritérií (Ex 13:2: „... všetko, čo otvára život matky...“, hebrejská frazéma „peter rehem“)⁶⁵. Je otázne, či podobná bipolarita fungovala už v najstarších izraelských dobách. V Biblii sa nenachádza jediná notifikácia, že by sa obe zložky (dedičská a náboženská) nekumulovali do jednej osoby otcovho prvorodeného. Naopak, rigorózna judaistická interpretácia Ex 13:2⁶⁶ by v podmienkach

⁶¹ Doslova „všetko prvorodené, čo otvára maternicu“. Porov. JACOBS, S. L. *Rethinking Jewish Faith: The Child of a Survivor Responds*. Albany : State University of New York Press, 1994, s. 51.

⁶² *Pidyon Haben: Redeeming of First Born Male Child* [online]. 1998 [cit 2011-02-10]. Dostupné na internete:

< <http://www.jewishcelebrations.com/baby/Pidyon/pidyonhome.htm> >

⁶³ Cisársky rez nie je považovaný za naturálne „otvorenie maternice“. Židovská jurisprudencia rieši s ohľadom na pidyon ha-ben aj problematiku vaginálneho pôrodu po cisárskom reze či potrate. Porov. EISENBERG, R. L. *The JPS Guide to Jewish Traditions: A JPS Desk Reference*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 2004, s. 22. GOLD, M. *And Hannah Wept: Infertility, Adoption, and the Jewish Couple*. Philadelphia : Jewish Publication Society, 1988, s. 135 – 139.

⁶⁴ Židovskí kňazi a potomkovia Árona, Mojžišovho staršieho brata a prvého veľkňaza, ktorí boli dedične nominovaní na výkon bohoslužobného úradu. V súčasnosti získaním kúpnej ceny ako Boží splnomocnenenci realizujú výkup prvorodeného. Porov. GLINERT, L. *The Joys of Hebrew*. New York : Oxford University Press, 1992, s. 185.

⁶⁵ Porov. LEVINE, B. A.: *Firstborn In the Bible* [online]. 2008 [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0007_0_06494.html>

⁶⁶ Podľa evanjelického prekladu: „Zasväť mi u Izraelcov všetko prvorodené; všetko, čo otvára život matky u ľudí i u dobytky, je moje.“ Podstatné meno matka je v týchto konotáciách logicky vysvetliteľné. Prvorodený kus sa v riši zvierat deri-

polygamického starovekého Izraela viedla často k nelogickým konštrukciám⁶⁷.

Záver

Napriek častému opomínaniu modernou právnou históriou je nespochybniteľné, že inštitút vykupovania prvorodených zohrával v staroizraelskej societe dôležitú úlohu, čoho evidenciou je i skutočnosť, že sa v torzovitej, fragmentárnej a (pravdepodobne) modifikovanej podobe udržal do dnešných dní. Z minuciózneho rozboru príslušných právnych ustanovení, syntézou doslovného znenia a zmyslu zákona (2K 3:6: „... lebo litera zabíja, ale Duch oživuje.“), je evidentné, že už v najstarších dobách, v prvopočiatkoch svojej štátnosti, bol v Izraeli stabilizovaný a vykryštalizovaný náboženský a právny systém *sui generis*, ktorý židovskú spoločnosť markantne diferencoval od ostatných súdobých civilizácií.

Zoznam použitých skratiek

1K	–	Prvý list svätého Pavla Korint'anom
1Kr	–	Prvá kniha Kráľov
1Pa	–	Prvá kniha Paralipomenon, Prvá kniha kronická
1S	–	Prvá kniha Samuelova
2K	–	Druhý list svätého Pavla Korint'anom
2Kr	–	Druhá kniha Kráľov
Dt	–	Deuteronomium, Piata kniha Mojžišova
Ex	–	Exodus, Druhá kniha Mojžišova
Ez	–	Prorok Ezechiel
Gn	–	Genesis, Prvá kniha Mojžišova
Hg	–	Prorok Hageus
Iz	–	Prorok Izaiáš
J	–	Evanjelium podľa svätého Jána
Jz	–	Kniha Jozuova

voval od príslušnosti k roditeľke, keďže detegovať otcovstvo bolo často nereálne. Preto pri spoločnej deskripcii difúzie množín prvorodených mužov a zvierat je použitá formulácia „všetko, čo otvára život matky...“. Porov. HARY, B. H. – HAYES, J. L. – ASTREN, F. *Judaism and Islam: Boundaries, Communication, and Interaction. Essays in Honor of William M. Brinner*. Boston : Brill, 2000, s. 176.

⁶⁷ Napr. muž, ktorý by figuroval v niekoľkonásobnom manželskom zväzku, by bol za každého najstaršieho syna jednotlivých žien povinný zaplatiť 5 šekelov striebra. Demonštratívne kráľ Dávid by bol zaviazaný vykúpiť svojich prvorodených synov Amnona (od Achinoamy Jizreelskej), Daniela (od Abigaily Karmelskej), Absoloma (od Maachy), Adoniáša (od Chaggity), Šefatiáša (od Abitály), Jitráma (od Egly), Šimu (od Bat-šuy) a prezumpatívne i ďalších (1Pa 3:1-5).

Jr	–	Prorok Jeremiáš
L	–	Evanjelium podľa svätého Lukáša
Lv	–	Leviticus, Tretia kniha Mojžišova
Mal	–	Prorok Malachiáš
Mt	–	Evanjelium podľa svätého Matúša
Neh	–	Kniha Nehemiášova
Nu	–	Numeri, Štvrtá kniha Mojžišova
R	–	List svätého Pavla Rimanom
Sd	–	Kniha Sudcov
Sk	–	Skutky svätých apoštolov
Ž	–	Kniha Žalmov

Recenzent: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

VYHNÁNEK, Ján. Redemption of the first-born son in ancient Israel. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 5, p. 85-102.

The work is an analysis of the ancient Israeli redemption of firstborns. The introduction deals with the mutual relation of sons and daughters and their positions in an ancient Israeli family underlining the legal and social status of a first-born son. The following part examines the institution of redemption itself in detail, focusing on the purpose and its execution. The aim of the analysis is to compare and evaluate the contradictory ideological points of view. Whereas the first one claims the redemption to be the substitution for a human sacrifice, the second one denies it proving that ancient Israel had differentiated itself from the surrounding pagan nations from the very beginning. The work also deals with the theoretical and legal problem of firstborns as subjects of sales contracts. The conclusion is dedicated to the brief summing-up and the list of abbreviations.